— העלענקע, קום אין גאַס אַרויס.

אירע אויגן ווערן גרויס. איר פּנים בלייך. אין דער לופטן בלייבן הענגען די מיט קראַפט אָנגעגאָסענע אָרעמס.

— פאַרוואָס, זאַכאַרי?

דאָך טוט זי אָן געהאָרכזאַם דאָס האָריג מאַנטעלע, וועלכעס ער האַלט פאַר איר.

קאַפּיטל 21

אַ וואַרשעווער פאַבריקאַנט

אין שכנות, אויפן זעלבן הויף, וווּ עס האָט געוווינט פרוי הורוויץ, האָט זיך געפונען אַ טריקאָטאַזש־פאַבריקל, מיט וועלכע עס ווימלען אַלע הויפן אין וואַרשע. דאָס פאַבריקל איז געווען אַ חסידיש, דאָס הייסט, אַז אַלע פּערזאָנען, וואָס האָבן דאָרט געאַרבעט, זענען געווען פרומע יידן. דאָס פאַבריקל האָט באַלאַנגט צו אַ באַלעבאָס, וועמען מ'האָט גערופן אין הויף „בערל פאַבריקאַנט". די געשיכטע פון „בערל פאַבריקאַנט" איז געוועזן פאָלגנדיקע:

אַמאָל איז בערל געווען אַ חסידישער יונגערמאַן, געטראָגן אַ געהאַקטע וואַרשעווער קאַפּאָטע און אַ וואַרשעווער קליין היטעלע מיט אַ קליינטשיק, קליינטשיק דעניקל און דאַשיקל, וואָס די פירמע „בריפּטרעגער" פון די נאַלעווקעס אַרבעט־אויס פאַר די וואַרשעווער פראַנטן. דעמאָלט איז בערל נאָך געווען אַ חסידישער בחור, געקאָנט אַביסל לערנען, און צוליב דעם פאָטערס שלעכטע געשעפטן איז ער געצוווּנגען געווען צו ווערן אַ בעל־מלאכה. אַ בעל־מלאכה נישט, נאָר זיך אויסגעלערנט שטריקן אויף אַ מאַשין טריקאָטן, — וואָס עס איז דעמאָלט געווען זייער „מאָדערן" פאַר חסידישע בחורים, וואָס ווילן זיך נישט אַראָפּלאָזן און ווערן פּראָסטע „שניידערס און שוסטערס"... בערל האָט געאַרבעט ביי אַ ייד, וואָס האָט געהאַט אײַנגאַנצן צוויי מאַשינען. אויף איינער האָט ער געשטריקט, און ביי דער צווייטער איז געווען פאַרנומען דעם יידס אַ טאָכטער, אַ בוגרתדיק מיידל, וואָס האָט גענאַרט, ווי איר פאָטער, אַ שידוך צו

טון. זי האָט זיך טאַקע אָנגעזאַמלט נדן דערמיט, וואָס זי האָט אויסגעצאָלט די מאַשין, אויף וועלכער זי האָט געאַרבעט, און אַ האַלב „פאַבריקל" איז געווען אירס. בערל, וואָס האָט זיך ביי דעם ייד (אַגב אויך אַ חסיד, — שמואל פינטשעווער, האָט געדאַוונט מיט זיין פאָטער אין איין שטיבל) אויסגעלערנט די מלאכה, איז באַלד געוואָרן דער אַרבעטער און דער פירער פונעם פאַבריקל. בערל האָט נישט נאָר געקאָנט גוט די מלאכה; בערל האָט געוווּסט ווי אַזוי צונויפצושטעלן קאָלירן, אַז זיי זאָלן געפעלן די ווייבער...

בערל האָט באַלד איינגעשלונגען דאָס פאַבריקל און איז געוואָרן דער פירער דערפון. אויף דער טאָכטער פון דעם „פאַבריקאַנט" האָט ער געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק פונעם ערשטן אויגנבליק אָן. זי איז געווען אַ פליישיקע בלאָנדינקע מיט אַ רייפן פולן האַלדז, וואָס האָט פון איר רייפן, ווייסן לייב אַרויסגעשריגן דעם באַגער נאָך אַ מאַן (און, אַגב, איז שוין צייט געווען אויך...). עס האָט זיך איר אויפן פנים, פון אויפגעקאָכטן, אויפגעוואַכטן בלוט, אַרויסגעזעצט פרישצעס און געשווירלעך.

די יונגע מענטשן האָבן זיך שוין לאַנג געהאַט דורכגעווונקען, און איידער דעם ערשטן שדכן איז איינגעפאַלן וועגן דעם שידוך, האָבן זיי שוין אין די שבתדיקע פאַרנאַכטן שפּאַצירט איבער די וואַרשעווער גאַסן: ער איז, צוליב דער לאַנגער קאַפּאָטע, געגאַנגען פאָראויס און זי נאָך אים, ביז זיי זענען אַרויסגעקומען אויף די פעלדער ביים יידישן שפּיטאָל, פאַרקראָכן אין די ראָזון און אָפּגעטון אַנדערע זאַכן אויך...

אַז דער שדכן איז אונטערגעקומען (וואָס, אַגב, בערל און דאָס מיידל האָבן אונטערגעשיקט צו זייערע עלטערן) רעדן וועגן שידוך, האָבן בערלס עלטערן נישט אַנדערש געוואָלט, נאָר די צוויי מאַשינען פון פאַבריקל אין נדן, אי דער טאָכטערס (די נדן־אויסגעצאָלטע), אי דעם טאַטנס — אַזוי איז דאָס טאַקע פון חתן־כלה אָפּגערעדט געוואָרן אויף זייערע געהיימע שפּאַצירן. בחנם האָט דער טאַטע זיך געצאַפּלט אונטער בערלס הענט: „און וואָס זאָל איך טון? איך דאַרף דאָך אויך עסן". בערל האָט געהויבן מיט די אַקסלען, די כלה האָט זיך געמאַכט תמעוואַטע. דער סוף איז געווען, אַז די פרומע טאַטע־מאַמע, וואָס זייער איינציקער ווונטש אין לעבן איז געווען זייער טאָכטער צו זען אונטער דער חופּה, האָבן געמוזט נאָכגעבן (אַגב, האָט אים די טאָכטער אָנגעוויינט דעם קאָפּ

אויך געגוג) — בערל האָט געקראָגן אין נדןביידע מאַשינען — אי דער כּלהס און אי דעם טאַטנס, — און דער טאַטע, דער „פאַבריקאַנט", האָט זיך אוועקגעשטעלט נאָך דער חתונה אַרבעטן אַליין ביים איידעם אויף וואָכן-געלט...

נאָך דער חתונה האָט זיך בערל גענומען „מעלקן" זיינע מאַשינען. ער האָט אַריינגענומען נאָך אַ לערן-„יינגל" — אַ דערוואַקסענעם ייד מיט אַ בערדל, וועלכער האָט שוין געהאַט אַ ווייב מיט אַ קינד, און וואָס האָט זיך געוואָלט אויסלערנען די מלאכה. צוגענומען אַ פּאָר יינגלעך, וואָס האָבן געוויקלט אין די האַלבע נעכט אַריין די וואָל אויף די שפּולערס. בערל איז געווען אַ מזיק. ער האָט געקאָנט צוזאַמענשטעלן מוסטערן ווי קיינער נישט, געוווסט וואָס פאַראַ קאָלירן עס זענען מאָדערן. בעזש מיט אָראַנזש — פאַר יונגע, און דאָס ערנסטע גראָע מיט שוואַרץ געוואָרפן — פאַר עלטערע. געוווסט אויסצוטראַכטן פאַרשידענע חנעוודיקע קעלנערלעך, פאַסיקלעך, אָפּצוזיימען מיט אַנדערע פאַרבן די קאַנטן, אָנצופלעכטן פראַנזן, וואָס זענען ווייבער זייער געפעלן. די סחורה האָט מען ביי אים געריסן פון די הענט און באַוואָרפן אים מיט וועקסעלעך, וואָס ער האָט פאַר אַ גרויסן פּראָצענט איינקאַסירט אין אַ קליין חסידיש בענקל.

אין אָנהייב האָט ער נאָך אַליין געאַרבעט, אָנגעטריבן מיט זיין ענערגיע און אַרבעטזאַמקייט דעם אַלטן שווער, וואָס איז איצט געשטאַנען איינגעשפּאַנט צו איין מאַשין; דעם יונגנמאַן, דעם חסיד, וואָס ער האָט אַריינגענומען אויף די לער, און די לערן-יינגלעך, וואָס האָבן געאַרבעט ביי די שפּולערס. ער האָט פאַר זיי „געהויבן די אויגן", מיט אַן אומדערהערטער געשיקטקייט געשפּאַנט די פעדים, צוגעוואָרפן די שפּאָלערס פאַרשידנפאַרביקע וואָלן, וואָס זיי האָבן באַדאַרפט דורכשיסן דורכן „פאַך" מיט פאַרשידענע פאַנטאַזיעס, אַבי עס זאָל זיי נאָר פלינקער נעמען. באַלד אָבער האָט ער אַריינגעשטעלט נאָך אַ פּאָר מאַשינען אינעם קליינעם שטיבל, וואָס ער האָט איבערגענומען פונעם שווער, און צוגענומען נאָך אַ פּאָר חסידישע יונגעלייט אויף דער לער. ער האָט געהאַט אַ גוטן שם אין גאַס. זיין סחורה האָבן די אַגענטן, וואָס זענען געקומען איינקויפן פאַר דער פּראָווינץ, געריסן פון די הענט — האָט ער געקראָגן קרעדיט ביים מאַשינען-אַגענט, ביי די וואָל-סוחרים און אין קליינעם חסידישן בענקל פאַרן „אייזערנעם טויער". ער האָט שוין אויפגעהערט אַליין

צו אַרבעטן און ער האָט נאָר אַכטונג געגעבן און צוגעיאָגט זיינע לערן־ייִדן. ער האָט נאָר אָנגעוויזן מיט וואָס פאַראַ קאָלירן צו מאַכן, וואָס פאַראַ פאַנטאַזיעס צו באַנוצן. אַזוי האָט זיך בערל איצט נאָר אָפּגעגעבן מיטן געשעפט, מיט די וועקסעלעך, וואָס ער האָט שוין איצט אָנגערופן מעשה גרויס־סוחר: „מיין פּאָרטפעל”. ער האָט אָנגעהויבן ביסלעכוויין שניידן די קאַפּאָטע און צו טראָגן געפּרעסטע קאָלנערס און אַביסל פאַר־גלייכן דאָס בערדל. היינט גייט ער שוין אינגאַנצן קורץ געקליידעט, מיט אַן אויפגעשטעלטן קאָלנער און אַ קאַפּעליושל. דאָס בערדל געשוירן מיט אַ שפּיצל „אַלאַ נאַפּאָלעאָן דער דריטער”, מיט אַ פּאָר אָנגעדרייטע וואָנצע־לעך. דאָס ווייב האָט זיך באַלד נאָך דער חתונה אָנגעהויבן צו פאַר־שפּרייטן אין דער דיק. איר ווייס, פליישיק לייב, וואָס האָט ביז צו דער חתונה זיך נאָך געהאַלטן אין מיידלשע ראַמען, האָט באַלד נאָכדעם ווי זי האָט געקראָגן אַ מאַן, ווי עס וואָלט איר איצט שוין דערלויבט געווען, אָנגעהויבן אַרויסצוויִיערן מיט דער גאַנצער פרייהייט פון איר מיידלשן צוים... און צום מייסטן — פונעם האַלדז און פונעם ברוסטן־ברעט... פאַר יוצא־וועגן טראָגט זי נאָך אַ שייטל, אָבער עס ווערט וואָס אַמאָל מער קלענער און פאַרטרונקען אין די אייגענע האָר, וועלכע זי ווייסט אַזוי גע־שיקט אַרויפצוקעמען אויפן שייטל, אַז מען זעט עס גאָרנישט אָן. טראָגט טריקאָטאַזשן פון דער אייגענער „פאַבריק”, מיט פאַנטאַזיעס, און סיי זומער, סיי ווינטער — מעשה נגידיתטע פאַר קרעדיט וועגן — אַ ברייטן קאַראַקולענעם מאַנטל...

דאָס פאַבריקל האָט אין דער חסידישער וועלט געהאַט אַ שם פאַר אַ פרומס נאָך פון שווערס צייטן אָן. קיין ווייבער האָבן דאָרט נישט גע־אַרבעט, נאָר בלויז מאַנספּערשוינען, און דער באַלעבאָס האָט געלאָזט דאַוונען מנחה אין די זומער־טעג און מנחה־מעריב אין די ווינטער־טעג. זענען דערפאַר פרומע חסידישע מענטשן, וואָס די נויט האָט געבראַכט צו דער שוועל פון אַ מלאכה, גערן דאָרט אַהין געגאַנגען אויף דער לער. אויף די אַרבעטס־בירזשעס זענען די חסידישע ייִדן נישט געגאַנגען, מאַרקס האָט נאָך נישט עקזיסטירט פאַר דעם „פאַבריקל” און די „חברה אחדות”, די יונגען מיט די מוידן, וואָס בונטעווען זיך קעגן קייסער, האָבן דאָרט קיין צוטריט נישט געהאַט. מען האָט געאַרבעט אָן אַ צייט־רעבע־נונג, ווי לאַנג מען האָט געוואָלט. מ'איז אַנידערגעפאַלן אויף דער מאַשין,

אַ דרימל געכאַפּט און ווידער זיך אויפגעכאַפּט און געקלאַפּט מיט דער „קאָלבע".

היינט איז עס שוין טאַקע אַ גרויסע פאַבריק. מ'וווינט נאָך אַלץ אין שווערס דירה, צוליב מזל ברכה. ווייל דאָס געשעפט איז גוט געגאַנגען, האָט מען מורא צו בייטן די וווינונג (פאַר אַן „עין הרע"). מ'האָט צו־גענומען דאָס קיכל — דעם שווער אַרויפגעזעצט אויף אַ בוידעם־שטיבל — און עס פאַרוואַנדלט אין אַ „פאַבריקל".

צוועלף מאַשינען שטייען אָנגעשטעלט איינע אויף די אַנדערע, אַז עס איז זיך נישט אַ ריר צו געבן. צופוסנס די מאַשינען שטייען די שפּאָל־רעדלעך, ביי וועלכע עס זיצן אונטער די יידנס קאַפּאָטעס לערן־ייגגלעך און שפּאָלן־אָן די וואָל אין דער פינצטער, באַנוצנדיק דערביי די אויגן אי פאַר זען, אי פאַר באַלייכטונג... צוועלף יידן אין לאַנגע קאַפּאָ־טעס מיט פאַרפעדערטע בערד, שטייען ווי צוגעקייטלט צו די שטריק־מאַשינען און בויגן זייערע הויכע שטעקענע קערפּערס איבער די „אויגן־אויפכאַפּערס". מ'זעט קיין פּנימער נישט, נאָר שוואַרצע פּלייצעס און שוואַרצע היטעלעך ווי שוואַרצע שאָטנס. פון ביידע זייטן רוקט זיך אַרויס אַ לאַנגער אייזערנער שטאַנג מיט העקעלעך, אַז עס דאַכט זיך, אַז דער אייזערנער שטאַנג איז אַ טייל פון דעם מענטש. האַלב מענטש, האַלב אייזערנע מאַשין — אַזוי זענען מענטשן־קערפּער און מאַשין־קערפּער צו־זאַמענגעפלאָכטן, צוזאַמענגעשמידט. פון הינטער דעם מענטשלעכן קער־פּער הערט זיך אַ ווייכער אייל־באַשמירטער מאַשין־גערויש פון צאַפּלדי־קע העקעלעך אַרויפשפּרינגען, אַראָפּשפּרינגען. אַ פּלעמל קאָלירטע וואָ־לענע שנור שיסט אַ סעקונדע דורך ווי אַ פלינק מייזל, אויפכאַפּנדיק די אויגן־העקעלעך. מענטש און מאַשין זענען אין דער טונקלקייט פון קאַפּאָ־טע און שטוב אַזוי צוזאַמענגעגאָסן, אַז עס דאַכט זיך, אַז דער אייל־באַשמירטער מאַשין־גערויש איז זיין אָטעם און די הונדערטער אויגן־העקעלעך, וואָס שפּרינגען אַרויף־און־אַראָפּ, זענען אומגעצײלטע נעגל פון פינגער. אָבער אָפּטמאָל ווערט אין דער טונקלקייט אינגאַנצן פאַרלוירן די מאַשין הינטער די שוואַרצע געבויגענע רוקנס. עס דאַכט זיך, אַז יידן שטייען איינגעהויקערט איבער גמרא־מאַשינען און שאָקלען זיך ווי זיי וואָלטן געשטאַנען און געדאַוונט טעג און נעכט, אָן אָן אויפהער, אָן אַן ענד...

דאָס פּאַבריקל איז איינצייטיק אויך דער סקלאַד פאַר די סחורות און דער קאַנטאָר. איבער דעם האַלבן באַלקן פאַרהאַקט, איבער די אויבערשטע פענצטער געשטעלט, ווו נאָר אַ ווינקל, ווו נאָר אַן עק, ווו נאָר אַ שפּאַרע, שטאַרצן־אַרויס פאַרשטויבטע וואָלענע סחורות אין פּאַפּירן געפּאַקט, אויף פּאָליצעס פאַרשטעקט און הינטער די פאָרהענגלעך גערוקט. פון מאַשינען און שפּאָלערס טראָגן זיך וואָלענע פעדים, באַפּעצט מיט אייל־שמירעכץ, אין דער לופטן: זעצן זיך אויף מענטשישע פּנימער, פּלעכטן זיך איין אין בערד, פאַרקנוילן זיך אין וואָל־באַלעמס און פאַרקלעבן דעם באַלקן, די פענצטער, דאָס עלעקטרישע ליכט, יעדע שפּאַרע, יעדעס ווינקל, יעדן געזימס — פילן־אָן דעם גאַנצן חלל. אַז דו אָטעמסט, אָטעמסטו מיט וואָל־פעדים, און אַז דו עסט, עסטו די וואָל־פעדים, און אַז דו רעדסט, רעדסטו מיט וואָל־פעדים... די גאַנצע וועלט לעבט אין וואָל־פעדים.

אין דעם וואָל־שניי שטייט בערל הינטער דעם „קאַנטאָר". דער „קאַנטאָר" איז אַ קונציקער אויפטו; אַוועקגערויבט אַ שטיקל פּלאַץ פון דער טיר־עפענונג און דעם איבריקן פּלאַץ געגומען פון אַ מאַשין־באַשטאַנד, — אַזוי, אַז דו קומסט אַריין אין פּאַבריקל, פאַלסטו גלייך אַרויף אויפן „קאַנטאָר"־טיש. הינטער דעם טיש, וואָס איז אַזוי קונציק געוואָרן אַריינגעקניימשט אין דער טיר־עפענונג, שטייט בערל מיט דעם שפּיציקן בערדל „אַלאַ נאַפּאָלעאָן דער דריטער", אינעם שטייפן קאָלנער מיט די אָפּגעבויגענע שפּיצן, צווישן וועלכע זיין דין העלדזל פּייניקט זיך, און האַנדלט־אונטער מיט די קונים פון דער פּראָווינץ, וואָס געפינען זיך אויף יענער זייט טיר אין קאָרידאָר. (צוליב דעם קומט־פאָר אַ שטענדיקע מחלוקת מיטן אויפזעער פונעם הויז. דער אויפזעער פונעם הויז טענהט, אַז בערל האָט נישט קיין רעכט צום קאָרידאָר, און בערל זאָגט: וואָס אַרט עס אים, אַז די סוחרים שטייען אין קאָרידאָר? עס קאָסט אים טייערער?)

ביז איצט איז דאָס געשעפט געגאַנגען גלענצנד. בערל איז געווען אַ קנאַקער אויף האַלב וואַרשע. גרעסערע פון אים האָט ער צוערשט געזאָגט „גוט־מאָרגן", קלענערע פון אים האָבן צוערשט אים געזאָגט „גוט־מאָרגן". בערל האָט געפירט אַ גרויס געשעפט. מ'האָט אים טיטולירט „פּאַניע פּאַבריקאַנט". אַרומגעטראָגן בײַ זיך אַ פולן טייסטער מיט וועקסלען,

וואָס ער האָט אָנגערופן „פּאָרטפעל", און אַזוי איז עס שוין געווען און אַנדערש האָט עס גאָרנישט געקאָנט זיין.

קומט איינמאָל בערל ברייט, אין פוטערנעם פעלצל, אינעם חסידישן בענקל פאַרן „אייזערנעם טויער", מיט וועלכן ער האָט געמאַכט געשעפטן, אָפּגעבן זיין „פּאָרטפעל" וועקסלען און נעמען געלט, וואָס ער האָט באַדאַרפט אויף אויסצוצאָלן זיינע אַרבעטער. האָט אים הער גריצהענדלער, דער באַנקיר, אין דער געשניטענער באַלעבאַטישער קאַפּאָטע, מיט דער שוואַרצער געקעמטער באָרד, צוריק אָפּגעגעבן דעם „פּאָרטפעל" און ער האָט זיך געזאָגט מיט אַ נגידיש־גלייכגילטיק נעימותדיקער מינע, זיך נישט שטערנדיק ווייטער צו רויכערן זיין אינלענדישן פינף־קאָפּיקן ציגאַר:

— פּאַניע קאָרנגאָלד (בערל האָט געהייסן קאָרנגאָלד), מיר וועלן עס נישט מאַכן.

— פאַרוואָס? — וווּנדערט זיך בערל באַליידיקט. — בלויז קונדישע וועקסלען און „פּרימאַ".

— אפילו פּאָזנאַנסקיס, — ענטפערט דער באַנקיר און מאַכט־אָפּ, מעשה נגיד, מיט דער האַנט די אַש, וואָס איז געפאַלן אויף זיין ברייטער באָרד.

— וואָס? נאָך אַ האַלבן פּראָצענט? עס וועט נישט גיין, פּאַניע גריצהענדלער. איך קאָן נישט, בנאמנות, — זאָגט, מעשה סוחר, בערל.

— אפילו פאַר צוויי נישט, — זאָגט יענער און שאָקלט ווידער מיט די פינגער איבער דער באָרד און אויף די ברייטע ברוסט־קלאַפּעס.

ווערט דאָך בערל אומרואיק.

— וואָס איז געשען?

— אַ קריזיס, נישטאָ קיין געלט.

— אָבער, פּאַניע גריצהענדלער, איך דאַרף דאָך מיינע אַרבעטער שכירות צאָלן.

— יונגערמאַן, איר זעט דאָך, אַז איך האָב קיין צייט נישט, — זאָגט שוין פּאַניע גריצהענדלער אומגעדולדיק און ווערט פאַרפאַלן צווישן די שווערע טויערן פון זיין אייזערנער קאַסע.

לויפט בערל אין אַן אַנדערער באַנק, אין אַ דריטער, באַט אָן איין פּראָצענט אַ חודש, צוויי, פינף — אומעטום דער זעלבער ענטפער:

— אַ קריזיס.

בערל וווּנדערט זיך: וואָס הייסט אַ קריזיס? ביי אים אַרבעט מען, גאָט צו דאַנקען. אַ פולער לאַגער מיט סחורה, סוחרים פון דער פּראָווינץ רייסן די טירן, שטופּן וועקסלען אין האַנט אריין. ער פאַרשטייט נישט דעם טעם.

— וואָס איז דאָ געשען אַזעלכעס? ווער האָט עס געמאַכט?

אויף דער „שוואַרצער בערזע", ווו ער באָט אָן צען פּראָצענט און אויף משכנות, כדי זיך נאָר צו ראַטעווען פונעם חלף, וואָס ליגט אויפן האַלדז (וועקסעלעך פעליק פאַר רוי־מאַטעריאַל), דערקלערט מען אים:

— פאַרשטייסט, די גרויסע בענק האָבן צוריקגעצויגן דעם קרעדיט פון די קליינע, און אַז די גרויסע גיבן נישט, פון וואַנען האָבן די קליינע?

בערל קאָן נאָך באין אופן נישט פאַרשטיין די „עקאָנאָמיקע".

— בין יאַך, בערל, שוין צוליב דעם גאָרנישט ווערט? מיינע וועקסלען זענען קיין וועקסלען נישט? מיין סחורה קיין סחורה נישט? מיינע מאַשינען זענען קיין מאַשינען נישט? וואָס איז דאָ געשען אַזעלכעס, צו אַלדי גוטע יאָר? — ציט זיך בערל ביים „נאַפּאָלעאָנישן" בערדל און קאָן בשום אופן נישט פאַרשטיין די „עקאָנאָמיקע".

בערל איז אַהיימגעקומען פון די „בענק" — ווי עס האָט שטענדיק געהייסן פאַר די קונים, ווען בערל איז געגאַנגען אין גאַס אריין („מיין מאַן איז אין די בענק", האָט דאָס ווייב יעדעס מאָל געגעבן אַן ענטפער, ווען מ'האָט געפרעגט אויף בערלען; עס האָט געטויגט צום געשעפט). דעם טאָג איז בערל אַהיימגעקומען פון די בענק ווי אַן אָפּגעפליקט הינדל. שוין נישטאָ די רויטע בעקעלעך. די געדרייטע וואָנצעלעך אַראָפּגעלאָזט, דאָס קאַפּעליושל, וואָס איז שטענדיק געזעסן אויפן קעפּל, אָן אַ קנייטשל (אַ גרויסער עלעגאַנט געווען, בערל), איינגעקנייטשט. ער פאָכעט שוין נישט מיטן שטעקעלע, גנבעט זיך אריין אין זיין אייגן פאַבריקל און זאָגט צו זיינע מענטשן, צוערשט אביסל פאַרשעמט, מיט שולדיקייט, דערנאָך דרייסטער:

— וואָס קאָן יאַך מאַכן. אַז די בענק געבן קיין געלט נישט? יאַך קאָן נישט צאָלן קיין שכירות די וואָך.

— ווי הייסט? און וואָס וועלן מיר עסן? — פרעגט אַ חסידישע שטימע מיט אַ גמרא־נגון פון הינטער אַ מאַשין אַרויס.

— וואָס קאָן יאַך טון, אַז ס'איז אַ קריזיס?

— און וואָס זענען מיר שולדיק?

— און וואָס בין יאַך שולדיק? — נאַט אייך וועקסעלעך. מ'גיט מיר וועקסעלעך — גיב איך אייך וועקסעלעך, — וואַרפט בערל אַרויס די וועקסעלעך פון זיין „פּאָרטפעל".

— די וועקסעלעך וועלן מיר קאָכן? — פרעגט שוין דער חסידישער אַרבעטער, אָנגענומען מיט מוט, נישט אויפהערנדיק דערביי פאַר כעס ענערגישער צו קלאַפּן מיט דער „קאָלבע".

בערל האָט נאָך אַביסל זיך געוואָרפן, געצאַפּלט ווי אַ פיש, וואָס איז אַוועקגעטראָגן געוואָרן פון די ים-וועלן אויפן זאַמד-ברעג. דעם ווייבס קאַראַקולענער מאַנטל, דער גאָלדענער זייגער, אַ פּאָר לייכטער פון שטוב אַרויס, עטלעכע פּעק מיט סחורה האָבן די נאָענטסטע נויטן פאַרענטפערט. באַלד איז אָבער בערל „קאַלט" געוואָרן.

היינט שטייען שוין די מאַשינען אין די צוויי שטובן און שווייגן. קיין אָטעם הערט זיך נישט פון זיי, קיין באַוועגונג, קיין ריר, אַזוי ווי ס'וואָלט פון זיי דאָס חיות אַרויס. זיי זענען געגאַנגען אין בראָך, געוואָרן צוריק טויטע אייזנס. און די וואָלענע פעדים פאַלן ווי שניי און זעצן זיך אויף די מאַשינען און פאַרשטאָפּן די „אויגן" און פאַרשפּינוועבן די העקעלעך, ווי שפּינען טויטע פליגן.

בערל דרייט זיך אַרום אין זיין פאַבריקל, וואָס איז שטענדיק אַזוי באַלעבאַט געווען, ווי אין אַ טויטן-שטיבל, קוקט אויף זיינע שטילשטייענדיקע מאַשינען ווי אויף פּגרים, וועלכע מ'דאַרף אַרויסוואַרפן און אויף די גרויסע פּעק מיט סחורות, וואָס האָבן שטענדיק אויסגעוויזן אין זיינע אויגן, אַז דאָרט ליגט זיין פאַרמעגן — קוקט ער ווי אויף בערג מיט שמאַטעס, וואָס קיינער וויל נישט אין די הענט נעמען. זיין פולער „פּאָרטפעל" מיט וועקסעלעך, וואָס זענען דאַכט זיך, אַזוי קוראַנט ווי גאָלד — שטיקער פּאַפּיר, און ער אַליין, מיט אַלע זיינע קונציקע קעלנערלעך, פּאַסיקלעך, טראָלדעלעך און מיט זיין „בעזש" און „אָראַנזש", נאָך וועלכע די ווייבער חלשן אַזוי — ווי אַ קליין ווערימל, וואָס איז דאָרט, אומבאַמערקט און אומגעזען, צעטראָטן געוואָרן צווישן די פיס פון קליינע און גרויסע באַנקירן.

און יעדן טאָג זעט רחל-לאה — ווען זי קומט-אַראָפּ אויפן הויף —

ווי די שוואַרצע שאָטנס שטייען אוים געוווינהייט און פרירנדיק, אין זייערע דינע, שוואַרצע כאַלאַטלעך — די חסידישע יידן, בערלס אַרבעטער, וואָס קומען, אוים געוווינהייט, און שטעלן זיך אַנידער אויף די טרעפּ, וואָס פירן צו בערלס פאַבריקל, שטייען־אָפּ אַ גאַנצן טאָג אין פראָסט און גייען פאַרנאַכט צוריק אַהיים.

און אַז בערל קומט אַראָפּ פונעם פאַבריקל, וואַרפט ער זיי צו אַ ביי־זערדיקן בליק:

— וואָס שטייט עטץ, וואָס?

ענטפערן זיי אים פאַרשעמטע:

— וואָס דען זאָלן מיר טון?

און אַזוי ווי ס'איז געגאַנגען בערלען אין דער טריקאָטאַזש־בראַנזשע, אַזוי איז עס געגאַנגען שמואלן אין דער לעדער־בראַנזשע, חיימען און יאָסלען אין דער קאָנפעקציע און שאַכטל־אַרבעט.

קיינער האָט נישט געוווסט וואָס עס איז געשען. פאַבריקאַנט און אַרבעטער זענען אַרומגעגאַנגען מיט אַרויסגעזעצטע, דערשראָקענע אויגן. ערגעץ־ווו איז געלעגן אַ פגר, וואָס האָט פאַרשטונקען די גאַנצע שטאָט. דעם פגר האָט מען גערופן „דער קריזיס".

און דאָ זענען אונטערגעקומען די פרעסט, וואָס האָבן גענומען די שטאָט אין זייערע אייז־אָרעמס אַריין...

קאַפּיטל 22

אין די אָרעמס פון נויט און פראָסט

די נויט האָט באַלד מוטערלעך־געטריי אַריינגענומען אין אירע אָרעמס די אָרימע באַפעלקערונג. אין די שטובן־לעכער פון די וואַרשע־ווער הויפן, פון וואַנען עס האָט זיך געהערט אַ באַשטענדיק רוישן פון מאַשינען און קלאַפּערגעצייג, איז איצט אויפגעגאַנגען אַ יללה. די גאַנ־צע יידישע פאַבריקאַציע און הויז־אינדוסטריע, וועלכע האָבן אויסגעאַר־בעט פאַר די רוסישע און אַזיאַטישע מערק גאַלאַנטעריע־סחורות, האָבן זיך אָפּגעשטעלט. זיי זענען קיינמאָל נישט געווען אָרגאַניזירט. אַלץ איז